

תגובות

יתרונו של נוסח היתר המכירה שנעשה בשמיטת תשס"ח / הרב זאב וייטמן

הקדמה

במאמר 'נוסחאות שטר היתר מכירה' באמונת עתיך 131 (תשפ"א), עמ' 49-64, מקדש הרב יהודה עמיחי את נוסח המכירה של הרב קוק זצ"ל ומסביר מדוע נוסח היתר המכירה שנוסח ע"י הרב קוק הינו נוסח מושלם וכל השיפורים שהוצעו על ידי ויושמו בשמיטת תשס"ח גרעו מבחינה הלכתית.

לעומתו הגרש"ז אויערבך סבר שראוי וחשוב לתקן את נוסחאות היתר המכירה, וכפי שכתב בסוף הפרק הראשון של ספרו 'מעדני ארץ' על שביעית:

שעיקר כוונתי היא רק להעיר את גדולי ארצנו הקדושה שיתנו את לבם לבירור נוסח השטר... היות שלענ"ד נראה ברור שבנוסח השטרות יש גמגום דברים

שאפשר בקל לשנותם ולתקנם בנוסח אחר יותר ברור ומתוקן.

אומנם הרב יהודה עמיחי מעיד שבניגוד גמור לדברים שבכתב, הרב שלמה זלמן אויערבך אמר לו לפני שמיטת תשנ"ד שלא לשנות את הנוסח, אבל באותה מידה אני יכול להעיד ששבע שנים קודם לכן שמעתי מהרב שלמה זלמן אויערבך זצ"ל (כפי ששמעתי, וביתר תוקף, גם מפי הגרי"ש אלישיב זצ"ל) שהבעיה העיקרית בנושא היתר המכירה היא בעיית גמירות הדעת של המוכרים¹ - בעיה שתוקנה באופן מהותי ומשמעותי במכירה שנעשתה בתשס"ח (ורוב השינויים שנעשו נועדו בדיוק למטרה זו - לשפר את גמירות הדעת).² עוד יכול אני להעיד שכל הדיינים הרבים מהשורה הראשונה, שהם גדולי ארצנו הקדושה בכלל, ובענייני שטרות מכר בפרט, ושאינם התייעצו לפני שמיטת תשס"ח, ראו בשטר המכירה שעשינו בתשס"ח שיפור של ממש, ובהם חתנו הגדול של הגרש"ז אויערבך הגאון הרב זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל, איתו ישבנו שעות רבות מאוד ועברנו על כל משפט ועל כל מילה ועל כל פסיק בהסכמים הללו, ועשרות שינויים ותיקוני נוסח הוכנסו על פי חוות דעתו.

1. זאת בניגוד לדברי הרב עמיחי במאמרו שהטענה שאין גמירות דעת בשטר המכירה נשמעת מופרכת. מעבר לזה נוכחנו לאורך הטיפול מול החקלאים ומול מנהל מקרקעי ישראל, שאכן לא הייתה גמירות דעת בעבר, וברגע שהחקלאים, כמו גם מנהל מקרקעי ישראל, הבינו שמדובר במכירת הקרקעות, ולא בחתימה על מסמך הלכתי שאין לו כל משמעות מעשית, הם חששו מאוד לחתום והסכימו אך ורק לאחר שנוכחו שבחזרה המשפטי זכויותיהם מובטחות. אין ספק שאם הם היו מבינים את האמור בשטר ההרשאה ההלכתי שהיה מקובל עד אז - הם לא היו מוכנים לחתום עליו, גם אם המשמעות היא שלא תהיה כשרות לתוצרתם.
2. פירוט השינויים והתיקונים והנימוקים לשינויים אלו ניתן למצוא במאמרים שכתבתי בתחומין כזו, בצחר לב, בהמעין תשרי תשע"ה, בספר כשרות כהלכה ג' של ארגון כושרות ועוד.

ואחרי הקדמה זו אתייחס לנקודות שמעלה הרב יהודה עמיחי במאמרו.

א. האם עדיפה מכירה לשנתיים או מכירה על מנת להחזיר?

הרב יהודה עמיחי כותב שבעל 'שמן המור' דחה את האפשרות של מכירה גמורה על תנאי וקבע שיש למכור מכירה לזמן. הדבר איננו נכון. מה שבעל 'שמן המור' שלל הוא מכירה גמורה על דעת שיקנו חזרה אחרי השמיטה, שמא הגוי לא ירצה למכור חזרה. במקרה שכל המכירה הינה **על תנאי** שיחזיר, חשש זה אינו קיים, ועל כן אין כאן כל בעיית 'לא תחנם'. יתרה מזו, בסוף תשובתו כותב בעל 'שמן המור' שניתן לעשות גם מכירה גמורה לקרקעות ולקנותן חזרה אחרי השמיטה במקרה שיש ביטחון שלא תהיה בעיה לקנותן חזרה.

למען הדיוק חשוב להשלים ולומר שאליבא ד'שמן המור', ספק רב מאוד אם אפשר בכלל להתיר את המכירה בימינו, מכיוון שהיתרו למכור את האדמה התבסס על כך שגם קודם המכירה האדמות שייכות ממילא למלך הגוי, וגם על העובדה שאיסור 'לא תחנם' איננו נוהג כשישראל לא יושבים על אדמתם, והארץ מלאה ממילא בגויים שחונים בארץ וממלאים אותה - מציאות שב"ה השתנתה לחלוטין בימינו. וראה גם ב'ישועות מלכו' (סי' נו) לגאון הרב יהושע מקוטנא שאע"פ שדחה את דברי החולקים שמכירה לזמן כלל לא מועילה להפקיע מאיסורי שביעית, כתב שעדיף למכור מכירה גמורה על מנת להחזיר:

אמנם לא ידעתי למה לנו לכנוס באלו דחוקים שלא נתבררו עדיין כי **הדבר פשוט**

שהמוכר ע"מ להחזיר כדי שתתקיים הקרקע בידו לא מקרי 'לא תחנם' כמו

שנראה בעליל מדברי הר"מ בפ"י מה' עכו"ם הלכה ד...

וכן כתב גם בסימן שלאחר מכן: '...אמנם עם כל זה **טוב יותר במכירה ע"מ להחזיר שאין בזה שום חשש**'. ובהתאם לכך באיגרת המתירים הראשונה, שחתומה ע"י בעל ה'ישועות מלכו' וע"י הרב שמואל מוהליבר מביאליסטוק והרב שמואל זנויל מורשא, נכתב שיש למכור את השדות על מנת שכאשר דמי הקדימה שניתנו עבור המכירה יוחזרו אחרי השמיטה - הקונים יהיו חייבים להחזיר את השדות.

גם הרב קוק עצמו כותב לרידב"ז, שטען כנגדו שמכירה לזמן לא מפקיעה מאיסורי שביעית, שאע"פ שהוא אינו חושב כך, בכל אופן הוא נוטה לעשות מכירה גמורה ולא מכירה לזמן, וזו לשונו (משפט כהן סי' סג):

וע"פ זה אפילו אם הי' הדבר פשוט כדעת כ"ג, שמכירה זו דינה כקנין פירות, אם לא הי' אפשר באופן אחר הי' ראוי לסמוך על רבי יוחנן בזה ע"פ דברי תוס' גיטין מ"ח דבכל מקום קנין פירות גם לדידן כקנין הגוף דמי, ולא קיי"ל כריש לקיש אלא משום דאבא לגבי ברי' מחיל, אף על גב דדעת רבי יוחנן בעצמה אין לנו לצרף כיוון שמפורש אמרי' דבזה הלכה כריש לקיש, וכן נראה ג"כ דעת רמב"ן בחידושו, אף על גב דאין כן משמעות שאר הפוסקים, ומכל שכן לפי דברי ירושלמי דס"פ השולח, דביובל אסור לחפור בה בורות שיחין ומערות, ודאי י"ל שרק בכה"ג חשיב קנין פירות לאו כקנין הגוף, אבל כשמתנה מפורש שמוכר לו

גוף ופירות, ושיכול לעשות בגוף הקרקע כל מה שירצה, ראוי שלא להרבות במחלוקת ולומר שכו"ע ס"ל דקנין פירות כה"ג כקנין הגוף הוא. ובאמת אגיד לכ"ג, שאחר שראיתי בה' א"י הקדמון הנ"ל, שפוסק בפשיטות, שבמקום שא"א למכור לישראל מותר למכור לנכרי מפני ההפסד, הנני נוטה יותר למכור מכירה חלוטה, אלא שאיני מחליט עדיין הדבר, מפני שהמכירה הזמנית אפשר לעשותה בלא הערמה יותר ממכירה חלוטה. אבל איך שיהי' גם על המכירה הזמנית יש מקום לסמוך בצירוף כל הנ"ל.

כלומר, הרב קוק עצמו מעדיף מבחינה הלכתית מכירה גמורה, אך בסוף הוא עשה מכירה לזמן רק משום שלדבריו המכירה הזמנית אפשר לעשותה בפחות הערמה מאשר מכירה חלוטה. כיום, המצב בדיוק הפוך: מכירה לזמן שדורשת להתיר במפורש חפירת בורות, שיחין ומערות - דבר שאין לגביו כל גמירות דעת, נראית כהערמה גמורה, בשעה שמכירה על תנאי יש בה הרבה יותר גמירות דעת וממילא פחות הערמה. אם כך הרי לכאורה ברור שגם הרב קוק עצמו היה מעדיף היום את המכירה על מנת להחזיר. והגרש"ז אויערבך מסיק אף הוא שמכירה על מנת להחזיר עדיפה על פני מכירה לזמן, שלגביה הוא מסופק מאוד אם היא מועילה להפקיע מאיסורי מלאכה. וכך הוא כותב (מעדני ארץ, פרק יז אות ג):

אך באמת נלענ"ד דבכדי לצאת מכל ספק היה יותר טוב להקנות את השדה לעכו"ם במכירה גמורה על מנת להחזיר. וכתב שכן משמע שזו הייתה דעת שלושת הרבנים המתירים - ה'ישועות מלכו', הרב מוהליבר והרב שמואל זנוויל.

גם הטיעון של הרב יהודה עמיחי - שאולי הקונה לא ימכור חזרה את הקרקעות, ומכיוון שיש תנאי, נמצא שהמכירה כלל לא חלה וכל ישראל אכלו ספיחין בשביעית - נטען כבר לפני שמיטת תרמ"ט, וגם לכך התייחס ה'ישועות מלכו' (סי' נח) וכתב:

האמנם החשש שחשש מעכ"ת שיח' שמא לא ירצה להחזיר כבר ה' נגד עיני והוא רחוק מאד אחר שבלי ספק כאשר ימכרו ע"מ להחזיר יראו למכור על סדר שלא יוכל לחזור ושיוכלו לכופו על זה שיחזיר הקרקע לבעלים ואין לנו לחוש שמא יעשה להכשיל את הישראל כדי שיהא שלו למפרע כמבואר בפ"ק דע"ז דף י"ב ואין זה צריך לפני ומפני הטרדה אקצר.

וגם הגרש"ז אויערבך הרחיב בדבריו ב'מעדני ארץ' שאין מקום לחשוש שמא הגוי לא יקיים את תנאו, והוא הציע כמה הצעות כיצד ניתן להבטיח זאת. ואכן, במכירה שנעשתה בתשס"ח, שטר המכירה החוזרת נחתם כבר בעת המכירה הראשונה, לפני כניסת שנת השמיטה, באופן שלא היה כל חשש של אי קיום התנאי.

אגב, הרב עמיחי לא כתב זאת בדבריו, אבל אנו דנו ארוכות עם הגרז"ן גולדברג בשאלה - איך יקיים התנאי ותובטח המכירה החוזרת גם במקרה והקונה ימות לפני מועד ביצוע המכירה החוזרת ורכושו יעבור ליורשיו, וגם נושא זה סודר מבחינה משפטית בהסכם. אגב, בעניין זה סבר הגרז"ן שאין לקבל את ההצעה שהוצעה במועצת הרה"ר למכור את

האדמות לגוי ספציפי המקפיד זה עשרות שנים על קיום שבע מצוות בני נח ושילדיו התגיירו והינם שומרי מצוות, בדיוק בגלל החשש שהגוי הקונה ימות ואז הקרקעות יעברו בירושה לילדיו היהודים, אף שהם יורשים אותו רק מדרבנן, ולכן העדיף שניקח גוי שילדיו אינם יהודים.

לכן מה שכתב הרב יהודה, שהתירו רק מכירה לשנתיים ולא מכירה על מנת להחזיר, ושבדור הלכתית שמכירה לשנתיים עדיפה על מכירה על תנאי וקנייה בעתיד - אין לו כל שחר.

ב. מכירה 'על מנת לקוץ'

לדברי הרב יהודה עמיחי יש הידור בתוספת של מכירה 'על מנת לקוץ' אחרי המכירה לזמן, ולדעתו השמטת המכירה הזו בתשס"ח באה על חשבון ויתור על הידור שעשה הרב קוק. הוא מסביר שבמכירה 'על מנת לקוץ' יש פחות בעיית 'לא תחנם', ולכן יש הידור בתוספת מכירה זו. אלא שלענ"ד באופן שבו המכירה נעשית אין כל הידור מבחינת 'לא תחנם'. לו היו עושים את המכירה 'על מנת לקוץ' במקום המכירה לזמן, ברור ופשוט שיש בכך הידור. ולו היו עושים כמו הרב נפתלי הרץ בתרנ"ו ובתרס"ג, שעשה מכירה 'לקוץ' והתנה שהמכירה לזמן תחול רק אם הגוי לא יקוץ, גם בכך ניתן להבין שיש הידור, כי המכירה לזמן איננה ישירה והיא תלויה באי מעשהו של הגוי. אבל אינני מבין איזה הידור יש כשעושים מכירה 'על מנת לקוץ' אחרי שנעשתה מכירה לשנתיים?! הרי אם יש בעיית 'לא תחנם' במכירה לשנתיים, מה הטעם כעת במכירה גם 'על מנת לקוץ', שבה יש פחות 'לא תחנם'?!³ טיעון זה נכתב כבר ע"י הגרש"ז אויערבך ב'מעדני ארץ' סימן א, שסיכם את דיונו שם בכך שהוא לא מבין כלל מה התועלת של שתי מכירות אלו: 'סוף דבר, אודה ולא אבוש שאין אני מבין כלל את התיקון של שתי המכירות יחד'.

ג. מכירה הלכתית

הרב עמיחי מביא את ה'דברי חיים' שסבר שאין צורך במכירה שתחול על פי חוקי המדינה, אלא די במכירה הלכתית. אלא שהוא מתעלם מכל הפוסקים הרבים שאינם סבורים כך, ולדעתם יש צורך במכירה שתחול על פי חוקי המדינה, וכן לדעתם מכירה הלכתית שאיננה חלה מבחינת חוקי המדינה - איננה מועילה כלל. זו הייתה עמדתם של כל מי שאמרו שאין תוקף למכירה ללא רישום בטאבו, ושבגלל התחשבות בעמדה זו תיקן הרב דרוקמן לפני שמיטת תש"ם שהמכירה על פי החוק תחול גם ללא רישום בטאבו. ובשו"ת 'ביע אומר'⁴ כתב שכך סברו הרידב"ז, והגאון מהרש"א אלפאנדרי והכנה"ג, ולמעשה כפי שכתב שם הרב עובדיה יוסף זו מחלוקת בין גדולי האחרונים (וזו גם הייתה הסיבה שהרב שמואל מסלנט סבר שהמכירה אינה מועילה).

3. בהנחה שעדיף להאכיל חולה במקרה צורך טבל שבזה"ז איסורו מדרבנן מאשר נבלה שאיסורה מהתורה - האם יש יתרון שמאכילים אותו נבלה עם תבליני טבל?!
4. ביע אומר, ח"י י"ד סי' מ.

גם הגרש"ז אויערבך בספרו 'מעדני ארץ' חוזר על כך כמה פעמים, שכל דיוניו ודבריו הינם אליבא הסוברים שהמכירה חלה ומועלת, ובניגוד לעמדת הסוברים שאין כל ערך למכירה מפני שהיא לא נעשית גם לפי חוקי הממשלה. ואם הרב עמיחי מאריך להסביר עד כמה אנו צריכים להתאמץ ששטר המכירה יחול אליבא דכל השיטות, לא ברור מדוע בנושא מהותי זה שיכול להיות שמביא לכך שהמכירה כלל לא חלה הוא דוחה את התיקונים והמאמצים שנעשו כדי לכתוב שטר מכר שיהיה תקף גם על פי חוקי מדינת ישראל. ואף שבסימן יח ב'מעדני ארץ' מסיק הגרש"ז אויערבך כדעת הסוברים שאין צורך במכירה שחלה על פי דיני המלכות, הרי שזה רק מפני שגם המוכר וגם הקונה מסכימים ביניהם על המכירה ומסכימים שהיא תחול גם מבלי שהיא חלה מבחינת חוקי המלכות. אבל במציאות שלנו, שבה המוכר בוודאי, וכנראה גם הקונה, עושים את המכירה רק בגלל שהם יודעים וסמוכים ובטוחים שהיא לא חלה על פי חוקי המדינה, ודאי שיש בכך בעיה גדולה מאוד.

ועוד כתב שם הגרש"ז אויערבך שמכירה הלכתית שאיננה נרשמת בטאבו מועילה רק כשאינן חוק מדינה שאוסר על מכירות שאינן במסגרת המדינה. והיום במדינת ישראל יש בוודאי חוק כזה שאוסר מכירת קרקעות של המדינה, ולכן תשעים וחמישה אחוז מהקרקעות החקלאיות מוחכרות ולא מכורות לחקלאים ולאגודות, כדי שלא יוכלו לנהוג בהן כבעלים ולמוכרן, ועל אחת כמה וכמה שאין המדינה מסכימה למכירתן ללא יהודי (ובוודאי כשמדובר באדמות קק"ל שנגאלו ונקנו עבור העם היהודי, שם החוק אוסר על מכירתן ללא יהודים).

מכיוון שהסעיף הראשון בחוק יסוד מקרקעי ישראל אומר שיש איסור להעביר את הבעלות על המקרקעין של המדינה במכר או בכל דרך אחרת, הרי שגם אליבא דהגרש"ז אויערבך יש לבצע את המכירה באופן שלא יסתור את חוקי מדינת ישראל. אומנם בחוק מקרקעי ישראל הוסיפו שחוק היסוד לא יפגע בפעולות הבאות לאפשר קיום מצוות שמייטה, אלא שכל החקיקה הזו נועדה להבטיח שהמכירה תחול גם על פי חוקי המדינה, ולא הסתפקו במכירה הלכתית, וממילא יש לבצע את המכירה אך ורק באופן שהחוק מאפשר.⁵ אוסיף נימוק נוסף לכך שבמקרה זה מכירה הלכתית אינה יכולה להועיל, בהמשך לדברי הגרש"ז אויערבך שכאשר יש חוק האוסר מכירה שלא במסגרת המדינה מכירה הלכתית אינה יכולה להועיל. מכיוון שהקרקעות נמצאות ברשות מנהל מקרקעי ישראל, שהוא גוף ממשלתי שכפוף לחוקי המדינה, אין ספק שאין לו כל סמכות למכור מכירות הלכתיות שאינן בהתאם לחוקי המדינה. מכירה הלכתית יכולה הייתה להועיל בימי הרב קוק, אז הקרקעות היו בבעלות פרטית, אבל היא אינה יכולה להועיל כאשר הקרקעות נמצאות בידי גוף הכפוף לחוקי המדינה.

אשר על כן, אין ספק שיש יתרון עצום למכירה באופן שתחול על פי חוקי מדינת ישראל, וכך בדיוק פעלנו בשמיטת תשס"ח: השלב הראשון היה לבקש חוות דעת משפטית

5. ניסוח החוק איננו מוצלח, כי המכירה הנדרשת איננה לצורך קיום מצוות שמייטה אלא להיפך, לצורך הפקעת חיוב מצוות השמיטה מעל אדמות המדינה.

מפורטת האם וכיצד ניתן לבצע את מכירת הקרקעות לצורך השמיטה באופן שתחול גם מבחינה חוקית בהתאם לחוקי מדינת ישראל.

ד. מכירה לא מסוימת כדי להציל מאיסורים

הרב יהודה עמיחי מזכיר השמטות נוספות שנעשו בחוזה המכירה בתשס"ח ושהימצאותן בטרם המכירה של הרב קוק נועדה להציל יהודים מאיסורים, ולכן היה ראוי שלא להשמיטן מהמכירה בתשס"ח: אפשרות השכרה לכל מה שלא ניתן למכור, כי אין הרשאות שחתומות ע"י בעלי הקרקעות; מכירה שתחול גם על הרשאות שלא הגיעו לידי הרבנות במועד המכירה, או אפילו מכירה של קרקעות של מי שלא נתנו כלל הרשאה אלא שבמהלך שנת השמיטה הם יחליטו שהם רוצים למכור את קרקעותיהם, ואפילו מכירה של קרקעותיו של מי שלא נתנו הרשאה אבל הם עתידים לעשות מלאכות אסורות בשביעית.

גם נושאים אלו עלו במהלך הדיונים שעשינו לקראת תשס"ח, אבל אין ספק, כפי שגם הרב יהודה כותב ומצטט מדברי הרב קוק עצמו, שמכירות כאלו הינן מכירות קלושות, שהרי סוף סוף לא ברור כלל מה בדיוק נמכר, ואין בטרם המכר כל גמירות דעת כאשר לא הקונה ולא המוכר יודעים מה נכלל במכירה ומה וכמה בדיוק מכרו, וגם מה שנכלל במכירה לא ברור אם נמכר או הושכר. בסופו של דבר הרבנים והדיינים שהתייעצו עימם סברו שהנזק בתוקף שטר המכירה והחשש מהכשלת החקלאים והצרכנים באיסורים גמורים גדולים מהתועלת של ספק הצלת יהודים מאיסורים בשעה שהם כלל אינם מעוניינים במכירה זו ובהצלתם מאיסורים.

ואצטט למשל מסיכום פגישה שנערכה עם הרב אהרון ליכטנשטיין זצ"ל, שבין השאר עסקה גם בשאלה זו, ובסיכום כתוב כדלהלן:⁶

גישתו של הרב קוק לזכות את כלל עם-ישראל אינה ישימה כיום ותפסת מרובה לא תפסת'. עדיף לוותר על המכירה לאלו שאינם מעוניינים בה ובזה לצמצם ולשפר את ההיתר. אמנם מצד הסברה של החיוב של 'שביתת הארץ' כולה יש עניין בזה, אבל [א] המחיר שנשלם כדי לצאת ידי-חובת הדעה הזו אינו שווה את זה. [ב] אם במילא אנו חושבים שאין גמירות דעת, זה לא יועיל גם לדעה שמצריכה 'שביתת הארץ'. לכן הרב דוגל בלב שלם בצמצום היתר המכירה לאלו שחתמו על ההרשאות כדין ושלא למכור למי שאינו מעוניין בכך.

סוף דבר

עמדת האישית היא שבימינו מכירה הלכתית שאיננה בהתאם לחוקי המדינה יש בה חשש הכשלה של עם ישראל באיסורי ספיחין וקדושת שביעית. ואעפ"כ אין מניעה לעשות מכירה כזו אחרי המכירה הגמורה והמשודרגת בהתאם לחוקי המדינה, כמכירת גיבוי נוספת לטובת אלו שלא נכללים במכירה המשודרגת, מכיוון שהם לא נתנו הרשאות

6. סיכום הפגישה נכתב על ידי אחד הרבנים הנוכחים בפגישה.

בשוגג או בכוונה תחילה, או מכיוון שאין להם הסמכות לתת הרשאות המספיקות לצורך מכירה משפטית.⁷

כך בדיוק נעשה בשמיטת תשס"ח, ע"פ בקשתו והנחייתו של הרב יעקב אריאל שליט"א, וממילא לא היה במכירה בתשס"ח כל גריעותא, אלא אך ורק מעלות גדולות וחשובות, שחבל יהיה אם יתעלמו מהן בשמיטת תשפ"ב הבעל"ט. קודם נעשתה מכירה בהתאם לחוק עם חוזה והסכמים משפטיים, כאשר המוכרים היו מנהל מקרקעי ישראל עצמם, ולאחר מכן נעשתה מכירה נוספת על בסיס נוסח הרב קוק ועל בסיס הרשאה ממנהל מקרקעי ישראל (שקנו קודם לכן את זכויותיהם של כל בעלי הזכויות על קרקעות המדינה, שחתמו על הרשאות למכירת זכויותיהם) - מכירה שהתייחסה לאדמות שהמכירה החוזית בהתאם לחוק לא חלה עליהן מסיבות רבות ומגוונות (אני לא הייתי סומך על מכירה כללית, מקיפה ולא מסוימת זו לצורך מתן כשרות, ואני מניח שגם המצדדים והמבקשים לעשות מכירה כזו לא יתנו אישורים למכירת התוצרת של חקלאים שנכללים רק במסגרת מכירה זו, ושלא חתמו על הרשאות כדין, שהרי מגמתה של מכירה כללית זו, כפי שכתב הרב יהודה במאמרו, הינה רק - וגם זאת, כולי האי ואולי - כדי להציל יהודים מאיסור).

אם בסופו של דבר לא תיעשה מכירה חוזית משפטית לפני המכירה בנוסח הרב קוק, תהיה בכך פגיעה משמעותית בכל מי שסומכים על כשרות הרבנות הראשית, ותהיה בכך גם פגיעה במעמדו של היתר המכירה בעיני כל מי שסבורים שיש צורך במכירה עם גמירות דעת ועם תוקף משפטי בהתאם לחוקי המדינה.

הרב יהודה עמיחי עצמו כתב שמגמת הרב קוק הייתה לנסות להציל כמה שיותר, ולכן אם אפשר כיום לעשות מכירה בנוסח משפטי שיש בה יתרונות גדולים, הרי שזה מה שיש לעשות כדי לצאת ידי חובת כל הסבורים שיש חשיבות עליונה בגמירות דעת ולכך שלמכירה יהיה תוקף משפטי חוקי.

תגובה לתגובה / הרב יהודה הלוי עמיהי

א. כיצד משנים

בתגובתו של הרב וייטמן פתח הרב ואמר שאני מקדש את נוסח היתר המכירה של הרב קוק, ולא היא. במאמרי (פרק יב) כתבתי כיצד משנים נוסחאות, וגם חזרתי על דברי הגרש"ז אוירבך שמצטט הרב וייטמן, שכל שאלה כזו צריכה להיבחן על ידי גדולי ישראל. אומנם הוספתי שגדולי ישראל צריכים לכתוב את דבריהם כדי שיהיה משא

7. במכירה זו אפשר להכליל גם את מכירת העציצים, שגם בהם דן הרב יהודה במאמרו, אף שבניגוד למכירת קרקעות מכירת עציצים הינה פשוטה הרבה יותר, וניתן לעשותה גם לא במסגרת המכירה שנעשתה ע"י הרבנות הראשית מתוקף חוקי המדינה. זאת משום שלא מדובר בקרקעות המדינה אלא במיטלטלין שהם רכוש פרטי, וממילא ניתן למוכרם גם באופן פרטי וגם ע"י כל רב שמבצע מכירת חמץ ובקי בה, ולדעתי אף עדיף למכור אותם באופן זה ולא במכירה הכללית של מדינת ישראל ומנהל מקרקעי ישראל.

ומתן הלכת'. אין כוונתי לתשובות שרבנים ענו בעל פה, ושבהן אין אנו יודעים את השאלה, ואין לנו תיעוד מה אמר רב זה ומה הורה רב אחר. מבואר בגמרא⁸ שאין לומדים הלכה אלא א"כ הרב אמר 'הלכה למעשה' - ולא סברה בעלמא ולא מעשה בעלמא, אלא 'הלכה למעשה', וכל השינויים אין 'מר בר רב אשי' חתום עליהם. לעומת זאת הנוסח של הרב קוק זצ"ל נבדק על ידי גדולי ישראל, ועל ידי כל הרבנים הראשיים, ולא רק שנבדק, אלא עשו מעשה על פיו. מכאן שנוסח זה בדוק, ואילו הנוסח החדש לא נידון בחבורה ובמשא ומתן הלכתי, כראוי לשטר יסודי שחלק גדול מעם ישראל סומך עליו.

ב. מכירה לזמן

הרב וייטמן כותב שאם הרב קוק היה חי היום, הוא היה משנה את דעתו וכותב נוסח אחר (כפי הצעת הרב וייטמן). ואולם מכיוון שהרב קוק לא חי היום, ו'אין משיבין את הארי לאחר מותו' - קשה לומר שהרב קוק, שהכריע לכתוב נוסח של מכירה לזמן לאחר התלבטויות רבות - היה חוזר בו בגלל חיסרון של גמירות דעת של אנשים מסוימים, שאינם בני תורה. יתר על כן, את המכירה של הרב קוק עשו רבנים יודעי תורה ולומדיה. לעומת זאת, בהסכם המכירה ושטר תשס"ח, המוכרים היו אנשים שאינם בני תורה, שאומנם הוסברה להם מהות המכירה - אך מכל מקום לא ברור שגמירות דעתם היא גמירות דעת של ההלכה. זו כנראה הסיבה שמתחילה היתר המכירה נעשה בהרשאה של המוכרים, אבל המכירה לגוי בוצעה על ידי תלמידי חכמים. יש להוסיף שמכירה לזמן הונהגה לפני הרב קוק, כמבואר בדברי הגר"י אלחנן ספקטור רבן של כל בני הגולה, והונהגה גם על ידי המהרי"ל דיסקין בשטר של הרב נפתלי הרץ הלוי - וכולם סברו שיש לעשות מכירה לזמן ולא מכירה קבועה. אומנם הערתו של ה'מעדני ארץ' היא חשובה, אבל כפי שכתבתי הוא לא רצה לסמוך על הערתו בלבד, ולא הסכים לעשות שינוי בנוסח, אלא אם ישבו גדולי ישראל וידונו בכך.

ג. מכירה 'על מנת לקוץ'

כתבתי שלדעתי הרב קוק לא סבר כדעת המהרי"ל דיסקין במכירה 'על מנת לקוץ', אבל היה בעל ענווה מיוחדת, וכאשר נאמרה שיטה מסוימת, אפילו שהוא חשב שיש דרך אחרת, הוא לא ביטל אותה ולא דחה אותה, אלא הוסיף אותה כמכירה נוספת על האחרות, כך גם אנו עושים בכל שטרי המכר ההלכתיים: אנו מצרפים את כל פעולות המקח, אף שאנו יודעים שחלקם נתונים במחלוקות ראשונים ואחרונים. כדוגמה אנו מביאים בשטרי מכירת חמץ את כל אפשרויות המכירה וכותבים שהטובה שבכולן היא זו שתחול. הוא הדין בהיתר המכירה, שם נקט הרב קוק באותה שיטה. חבל שרבנים אינם נותנים דעתם לדרך הלכתית זו של הרב קוק: להשתדל לצאת ידי כל השיטות בכל מה שאפשר, ולא לקחת את הדגם החוקי-מעשי ולהעמידו בראש הדברים, ואילו את השיטות ההלכתיות השונות לדחות.

8. בבלי ב"ב קל ע"ב; ירושלמי פאה פ"א ה"א.

ד. מכירה הלכתית

ידידי הרב זאב וייטמן מאריך מדוע עדיפה מכירה משפטית ולא הלכתית, ומוסיף שהמוכר הוא מנהל מקרקעי ישראל, ואנשיו כפופים לחוק, ולכן הם צריכים לעשות מכירה חוקית בלבד. אולם ברור שהתיקון לחוק (תשל"ט 1979) נוצר בדיוק לצורך זה, שכולם יוכלו למכור גם ללא הגבלות חוקיות על מכירת קרקעות, אלא רק על פי ההלכה, ולכן צריך ששר הדתות יאשר מכירה זו, מכיוון שהמכירה היא דתית ולצורך קיום הדת בישראל. ברור שתפיסתו של הרב וייטמן נובעת מהתפיסה המחשבתית שמנהל מקרקעי ישראל הוא בעל הקרקע. הנחת יסוד זו איננה פשוטה, ובכל ארץ ישראל היו רק שני מקרים שבהם המנהל לא הסכים למכירה (מטעמים שונים). לשיטה זו, שהמנהל הוא הבעלים, מדוע יש להעביר את הסמכויות בקרקע למנהל? אדרבה, שיעשו רק מכירת מנהל, ודי בכך! מן העובדה שבהיתר המכירה מחייבים את כל שדרת הבעלים על הקרקע - החוכר מן המנהל, וכן החוכר מן החוכר - מוכח שהמנהל איננו בעל הקרקע באופן בלעדי. יש לו אומנם סמכות למנוע מלהעביר את הקרקעות לרשות אחרת (שמירת אדמות הלאום), אבל בוודאי עיקר המכירה היא של בעלי הקרקעות החוכרים את הקרקע. מכירת המנהל היא תוספת למכירת הקרקעות שעושים החוכרים. על כן המכירה תופסת גם אם מבחינה חוקית היא אינה חלה, וקל וחומר לאחר התיקון לחוק המקרקעין (תשל"ט), שבו ניתן תוקף למכירה של הרבנות הראשית לישראל, גם אם לא בוצעו כל הצעדים הפורמליים המקובלים במכירת מקרקעין. לאור הנ"ל, אין כל בעיה הלכתית למכור לגוי את האדמות, וגם המנהל יכול למכור את חלקו באדמות, בכל שטר, גם אם נכתב בלשון הלכתית.

סוף דבר

השטרות ההלכתיים שהיו מקובלים מקדמת דנא עדיפים על פני שטרות מחודשים בלשון משפטית. הם נותנים את מרב האפשרויות ההלכתיות ומגובים גם בהכרה חוקית. אסור לנו לפגוע בהידורים הלכתיים ואף לא לפגוע באנשים שנמצאים בשעת הדחק (כגון שוכרי קרקעות כשלא ברור שהחוכרים הראשונים מכרו את חלקם). יש להשתדל לטובת הציבור לדאוג להמעיט ככל האפשר איסוריהם של עבריינים ושוגגים. על כן ראוי לא לשנות את הנוסח המקורי, שנבדק על ידי גדולי ישראל, ואפילו כשיש הערות מסוימות - יש לשנות את הנוסח מתוך בירור גלוי ומסודר, וכל רב כותב וחותר את דבריו, ובכך אפשר להגיע לשינויים שיהיו לטובת העם היושב בציון, ולטובת שמירת השמיטה בארץ ישראל.